

הסיום העצוב של ספר בראשית

וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיִם הוּא וְאָחִיו וְכָל הָעֲלִים אֲתוֹ לְקַבֵּר אֶת אָבִיו אַחֲרַי קָבְרוּ אֶת אָבִיו: ... וַיָּשָׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מָאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים: ... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחִיו אֲנֹכִי מֵת וְאֱלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהָעֲלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב: וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנָי וַיֹּאמֶר לָאֵל פָּקֹד אֶתְכֶם וְהָעֲלֵתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה: וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מָאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים וַיַּחְנֹטוּ אֹתוֹ וַיִּשְׂם בְּאֲרוֹן בְּמִצְרַיִם: (בראשית סוף פרק נ, סוף הפרשה, סוף הספר)

ספר בראשית הוא ספר היצירה, הוא ספר הישר על שם האבות שנקראו ישרים.¹ הספר נפתח בהבטחות גדולות ומסתיים כאשר אפס יהודים (עברים)² בארץ ורק שבעה קברי אבות ואימהות מצויים בו. אין פוקד את מערת המכפלה שאברהם כה השתדל בקנייתו,³ את חלקת השדה אשר קנה יעקב ליד שכם,⁴ את עמק דותן בו "רועי צאן היו עבדיך", את בית אל שם הבטיח יעקב לבנות בית אלהים,⁵ את חברון היא קרית ארבע, באר שבע שם כרתו אברהם ויצחק ברית עם יושבי הארץ ונלחמו על בארות המים, ושדות חבל הבשור בהם זרע יצחק אבינו ומצא מאה שערים.⁶

פרשת לך לך נפתחת בציווי החגיגי של הקב"ה לאברהם: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך: וּאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי וְאֶבְרָכְךָ וְאֶגְדַּלְךָ וְשָׁמַדְךָ וְהָיָה בְרָכָה: וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלְלֶיךָ אָאָר וּנְבָרְכֻךָ בְּכָל מְשֻׁפְחוֹת הָאֲדָמָה" - איזו הבטחה גדולה! אך לא עובר זמן מה ואברהם נאלץ להגר מן הארץ: "וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּרָד אַבְרָם מִצְרַיִם לְגֹר שָׁם כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ". הנה הגלות הראשונה. רמב"ן לא חושך שבטו מאברהם בגין מעשה זה ואומר: "הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצורת ... ורמו אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם ... ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו ... גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא ... ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא".⁷ לא בברית בין הבתרים נגזרה על אבותינו גזירת שעבוד מצרים, לא על האמירה: "במה אדע כי אירשנה", אלא על הירידה למצרים של אברהם.⁸

יצחק מכל האבות, דווקא נחזו בארץ ולא יורד ממנה גם בתקופות קשות, ככתוב: "וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מְלֶבֶד הָרָעַב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בְיַמֵּי אַבְרָהָם ... וַיֵּרָא אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר אֵל תֵּרַד מִצְרַיִם שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים: גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאָהֳרָה עִמָּךְ וְאַבְרָכְךָ ... וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְשָׁנָה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה' " (בראשית כו יב). אין ספק שמייסדי שכונת מאה שערים ידעו היטב את משמעות השם שנתנו לשכונתם.⁹

ומיצחק ליעקב והגענו אל הגלות השנייה, היא גלות "ארמי אובד אבי" שזוהתה בראש פרשת הביכורים ובהגדת יציאת מצרים.¹⁰ גלות שבאה בשל מעשה מרמה, גלות שבאה בשל שנאת אחים. גם זה מעשה אבות סימן לבנים? יעקב משתקע בבית לבן, נלחם בנכלוליו, מקים משפחה מפוארת, חולם על עתודים נקודים וברודים ואוסף לו רכוש רב. עד שהקב"ה נגלה עליו ומזכיר לו את נדרו, את בית אבא ואת הארץ ממנה גלה, ככתוב: "אֲנֹכִי הָאֵל

¹ מסכת עבודה זרה כה ע"א: "מאי ספר הישר? א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים, שנאמר: תמות נפשי מות ישרים". ראו דברינו [ספר הישר](#) בפרשה זו.

² גם "עברים" אינה הגדרה נכונה שכן היו הרבה בני עבר אחרים. גם לא בני אברהם ויצחק. מה נאמר? בני יעקב?

³ ראו דברינו [קניית מערת המכפלה](#) בפרשת חיי שרה.

⁴ דברינו [ויחן את פני העיר](#) בפרשת וישלח.

⁵ דברינו [קום עלה בית אל](#) בפרשת וישלח.

⁶ דברינו [מאה שערים](#) בפרשת תולדות.

⁷ ראו דברינו [ירידת אברהם למצרים](#) בפרשת לך לך, וכן דברינו [מוטיב הגלות בפרוש רמב"ן לספר בראשית](#) בפרשה זו.

⁸ ולפי דעה נוספת בגין ששינה יעקב בין הבנים, להלן. ראו דברינו בפרשת לך לך [במה אדע כי אירשנה – האם חטא אברהם?](#) ראו גם קריאת התיגר הגדולה של משה במדרש שמות רבה ה כב: "ואם בשביל שאמר אברהם אבינו: במה אדע כי אירשנה ... היה לו להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב, לא לעם הזה שהוא בדורי!". מובא בדברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות.

⁹ ראו דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות. וגם מייסדי פתח תקווה לא בכדי בחרו בשם זה שהוא תיקון של חטא עכן בכניסה לארץ. ראו דברינו [עכן בפרשת מסעי](#).

¹⁰ ראו דברינו [ארמי אובד אבי](#) בפרשת כי תבוא, השיטות השונות מיהו אותו "ארמי" ומי הוא "אבי".

בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך" (בראשית לא ג). פעמיים בורח יעקב, פעם ביציאתו לחרן ככתוב בהפטרות פרשת ויצא: "ויברח יעקב שדה ארם" וכדברי רבקה אמו: "וקום ברח לך אל לבן אחי", ופעם ביציאתו הבהולה מחרן, ככתוב: "ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא: ויברח הוא וכל אשר לו וכו'". פעמיים גניבה פעמיים בריחה. לא יציאה של הדר וזיו. אבל בסופה, כורת יעקב ברית עם לבן הוא ארם ומציב גבול ברור בין בית נחור ולבן שבארם ובין בית יעקב ממשיך דרכם של אברהם ויצחק שחוזרת לארץ האבות.¹¹

בפרשת וישלח יכול יעקב למלאך שרו של עשו ולעשו עצמו והוא מתמרן יפה את המפגש עם עשו, מתחמק מלהתלוות אליו, ועושה את דרכו אט אט אל חברון מגורי אביו. ועד שהוא בא לשם, נפטרה רבקה אמו. למה לא החיש צעדיו? שאלה טובה! האם החל להתנחל בארץ? נראה שכן, עוד בשכם מיד בכניסתו לארץ הוא קונה חלקת שדה וחרן את פני העיר שכם.¹² והנה ראו זה פלא, באמצע הפרשה, בתיאור תולדות עשו, מספרת לנו התורה איך נפרדו סופית עשו ויעקב: "ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ פנעו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו: כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם". עשו מפנה את הארץ ליעקב! ממש חזרה על פרידת לוט מאברהם! הנה כל הארץ לפניך יעקב, קום והתהלך בה כפי שאמר הקב"ה לסבא אברהם!¹³

הגענו אחר תלאות רבות, גם דלגנו על הרבה אירועים כגון פטירת רחל וביעור עבודה זרה בבית יעקב, בדרכנו אל פרשת וישב: "וישב יעקב בארץ מגורי אביו" – ביקש יעקב לישב בשלווה. מגיעים לו ולנו קצת נחת ורוגע, לא כך? אולי כאן תתחיל להתגשם הבטחת הזרע והארץ? אולי כאן נזכה לקצת שקט ושלווה?¹⁴ אך לא! קפץ עליו רוגזו של יוסף. שוב שנאת אחים, אותה חווה יעקב על בשרו ולא הצליח למנוע בביתו. ומכאן מתגלגל אולי הסיפור המרתק ביותר במקרא: סיפור יוסף ואחיו: חלומות גדלות, אהבה מפלה המקלקלת את השורה, דיבה רעה, שנאה וקנאה, מחשבה להרוג, הפשטת הכתונת, השלכה לבור, מכירת אח לעבד והודאה מצמררת: "אָבֶל אֲשָׁמִים אֲנֹחֵנוּ עַל אֲחֵינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ". ומדרש רבה מזהיר: "לעולם אל ישנה אדם בין בניו, שבשביל כתונת פסים שעשה יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".

האם יש לסיפור זה סוף טוב? לא בטוח. האם זכה יעקב בסוף חייו לישב בשלווה? כן! בארץ גושן, ככתוב בפסוק החותם את פרשת ויגש: "וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויפריש ויברכו מאד". "וישב" כנגד "וישב", כך מתחילה וכך לכאורה מסתיימת פרשת יוסף ואחיו. בארץ מגורי אביו לא צלח "וישב יעקב", אבל בארץ גושן צלח "וישב ישראל", נאחז ופרח פרה רבה. וכמדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בפרשתנו: "ויחי יעקב בארץ מצרים - טוב מלוא כף נחת ממלוא חפנים עמל ורעות רוח - טוב היה לאבינו יעקב.¹⁵ אלו שבע עשרה שנה במצרים שחיה אותם בנחת, והשבטים סביבותיו, ובני פרים ורבים, ועיניו רואות ולבו שמח, אין שטן ואין פגע רע, ויוסף בנו מלך על הארץ, ומביא ונותן לתוך פיו". נחת של ממש – במצרים!

ומה מבקש יעקב בסוף ימיו? להיקבר בארץ!¹⁶ פעמיים נזכרת בתורה השבועה: "שנים נא ידך תחת ירכי" – שכך הראשונים נשבעין בברית מילה קודם שניתנה התורה.¹⁷ פעם ראשונה, בעת שאברהם שולח את העבד להביא אישה ליצחק ממשפחת אברהם שנשארה בחרן. שבועה כפולה יש שם: "אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני

¹¹ ראו דברינו [ברית יעקב עם לבן הוא ארם](#) בפרשת ויצא.

¹² ראו דברינו [ויחן את פני העיר](#) וכן [מסע יעקב בחזרתו לארץ](#) בפרשת וישלח.

¹³ ראו בפרקי דרבי אליעזר פרק לח, איך חלקו יעקב ועשו את ירושת יצחק אביהם לאחר פטירתו: "אמר עשו ליעקב: נחלק כל מה שהניח לנו אבא לשני חלקים, ואני בורר, שאני בכור ... מה עשה יעקב? חלק לשני חלקים, כל מה שהניח אביו חלק אחד, ואת ארץ ישראל לחלק אחד ... ולקח עשו כל מה שהניח אביו, וארץ ישראל ומערת המכפלה נתן ליעקב, וכתבו כתב עולם ביניהם ... אז ישב יעקב בטח ושאנן בארץ פנעו ובארץ מולדתו ובארץ מגורי אביו, שנאמר: וישב יעקב בארץ מגורי אביו". ראו מקבילות בבראשית רבה ק ה, שמות רבה לא יז, ושם הדגש הוא על מערת המכפלה.

¹⁴ ראו בראשית רבה בפתיחת פרשת וישב רבה על מנוסת הרשעים וכינוס הצדיקים, וגם שם מיד מתהפך הגלגל בדמות השטן שמקטרג על הצדיקים שמבקשים לישב בשלווה בעולם הזה.

¹⁵ הוא רומז בביורר על הגימטריה הידועה של ט"ב = 17.

¹⁶ ראו בראשית רבה צו ה על חיוב הקבורה בארץ לצד הביקורת הקשה על אותם שגרים בחוץ לארץ ובאים להיקבר בארץ ישראל, עד שאמרו עליהם: "מה הועיל זה שיצתה נשמתו בחוצה לארץ ובא להיקבר בארץ ישראל? אני קורא עליו: ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה". מיקום מדרש זה בתחילת פרשת ויחי איננו מקרי. ראו דברינו [קבורה בארץ ישראל](#) בפרשה זו.

¹⁷ תנא דבי אליהו פרקי הירידות (איש שלום) פרשה א.

אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: כִּי אֶל אֶרְצִי וְאֶל מוֹלְדֹתַי תֵּלֵךְ וְלִקְחָתָּ אִשָּׁה לְבְנִי לְיִצְחָק"; ולצידה האזהרה: "הַשְּׁמֹר לְךָ פֶּן תִּשָּׁיב אֶת בְּנֵי שְׁמָה... רַק אֶת בְּנֵי לֵא תִשָּׁב שְׁמָה". הפעם השנייה שבה נזכרת השבועה בירך היא בפרשתנו, בבקשת יעקב ליוסף: "אִם נָא מְצֹאֲתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעֲשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאָמַת אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם: וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי וְיִנְשְׂאֲתֵנִי מִמִּצְרָיִם וְקִבְּרֵתֵנִי בְּקִבְרֵתָם". שבועת הירך הראשונה היא על מנת להביא אשה ליצחק אל הארץ ממנה ייבנה ואיתה יבנה את ביתו. ובשום פנים ואופן לא להוציא את יצחק ממנה. ואמנם, יצחק לא יוצא את גבולות הארץ כל חייו, גם לא לזמן קצוב, גם לא בעתות רעב. שבועת הירך השנייה, בסוף הספר, היא של יעקב שמבקש להיקבר בארץ ישראל.

ומסע קבורה גדול ועצום יוצא בדרכו ממצרים לארץ כנען. לא רק "כל בית יוסף ואחיו", איתם גם: "כל עבדי פרעה וכל זקני ארץ מצרים", "מספד גדול וכבד מאד" ובאו כל מלכי האזור ובהם בני קטורה וישמעאל והניחו כתריהם על ארונו של יעקב.¹⁸ ומי לא בא? "רק טַפִּים וְצֹאֲנִים וּבְקָרִים עֲזָבוּ בְּאֶרֶץ גִּשְׁוֹן". והרי אלה בדיוק דברי פרעה שממאן לשלח את ישראל: "לכו נא הגברים", הוא אומר למשה בין מכת ברד למכת ארבה, אבל את הטף והמקנה תשאירו במצרים. הרי כבר פעם עשיתם כך, כאילו רומז להם פרעה. ובקטע האחרון של מסע הלוויה, רק המשפחה הקרובה – מתייחדת עם עצמה, ככתוב: "וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנָיו אֶרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּמַעְרַת שְׂדֵה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה לְאַחֲזֹת קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרָן הַחֲתָן עַל פְּנֵי מְמָרָא". גם שם, עפ"י המדרש, יש עוד מריבה קטנה עם עשו שמערער על זכותו של יעקב להיקבר במערת המכפלה לצד אברהם ושרה, יצחק ורבקה ולאח. אז מה עושים? נפתלי קופץ למצרים להביא את שטר הקושאן ובינתיים חושים בן דן מתיז את ראשו של עשו שמתגלגל אל חיק יצחק אביו.¹⁹ ומי יישאר שם ליד מערת המכפלה עם תום טקס הקבורה והאבל הגדול? לאן קמים אחרי שבעת ימי האבל?²⁰

ויוסף הולך להציץ בבור בו הושלך, מגלה לנו המדרש, לברך: ברוך שעשה לי נס במקום הזה. על איזה נס בירך שם יוסף ליד הבור? "שרק" נמכר לעבד ולא נהרג? שעלה לגדולה במצרים והציל את בית יעקב מחרפת רעב בארץ המובטחת? האם בדרך מחברון צפונה לעמק דותן גם פקד את קבר רחל אמו? האם שאלו האחים לאן נעלם יוסף לזמן מה? האם ליוו אותו לשם?

וכולם חוזרים אחר כבוד אל משפחותיהם וביתם, שם בארץ גושן, אל הטף ואל הצאן. אף אחד לא עוצר ואומר: היי חברים, זו הארץ שהובטחה לנו! כאן גדלנו, כאן רעינו את הצאן, כאן נטו אוהלינו, כאן חלמו ולחמו סבא וסבא רבה! מסכם רמב"ן בתחילת פרשתנו: "והיו סבורים לעלות משם ככלות הרעב מארץ כנען, כמו שאמרו: לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען. והנה לא עלו, אבל ארץ עליהם הגלות, ומת שם ועלו עצמותיו, וזקני פרעה ושריו העלוהו, ועשו עמו אבל כבד".²¹

יורד המסך על ספר בראשית ועולה המסך מעל החשיכה הגדולה והאימה של שעבוד מצרים בספר שמות, שיהפוך בהמשך לספר הגאולה. תם ספר בראשית, ספר היצירה וההבטחות הגדולות. אפס יהודים (עברים) בארץ ישראל ורק שישה קברי אבות ואימהות בחברון ועוד אחד בדרך אפרתה.

האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים, או שמא זו תוצאת מעשי בני האדם ובחירתם? לנושא זה הקדשנו [דף מיוחד](#) בפרשת וארא והדברים קשורים.

שבת שלום, חזק חזק ונתחזק מחלקי המים

¹⁸ מסכת סוטה דף יג עמוד א: "תנא: כולם למלחמה באו, כיון שראו כתרן של יוסף תלוי בארונו של יעקב, נטלו כולן כתריהן ותלאום בארונו של יעקב. תנא: שלשים וששה כתרים נטלו בארונו של יעקב".

¹⁹ ראו דברינו [יעקב, עשו ומערת המכפלה](#) בפרשה זו.

²⁰ ראו דברינו [אבל שבעת ימים](#) בפרשה זו. האבל על יעקב משמש מקור ראשוני לדין "שבעה".

²¹ הוא רמב"ן שבערוב ימיו עלה לארץ, חזר ותיקן מפירושו לתורה בעקבות המפגש עם הארץ, ראו ספרם של יוסף עופר ויונתן יעקבס, [תוספות רמב"ן לפירושו לתורה שנתבנו בארץ ישראל](#). הוא רמב"ן שהשאיר את חותמו בארץ, כפשוטו וכמשמעו. ראו דברינו [פיתוחי חותם](#) בפרשת תצוה.